

# KUTADGU BİLİG'İN PEŞİNDE BİR FİLOZOF

HALUK DOĞAN

Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı, Türkiye'nin yetiştirdiği en mühim mütefekkirlerden, düşünce adamlarından, filozoflarından biridir. Yazdığı kitapları, yetiştirdiği talebeleri, felsefe alanındaki etkisiyle dönemine damga vurmuş, gelecek nesilleri derinden etkileme potansiyeline sahip sahici bir aydındır. O hakiki anlamda bir aydın, bir âlim, bir mütefekkir.

Teoman Duralı'nın 1947 senesinde Zonguldak'ta başlayan hayatı, 2021 senesinde İstanbul'da nihayet buldu. Vefatının birinci seneidevriyesinde, 6-7 Aralık 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nun tertip ettiği "Kutadgu Bilig'in Peşinde Bir Filozof: Vefatının Birinci Seneidevriyesinde Ş. Teoman Duralı Uluslararası Felsefe-Bilim Sempozyumu"nda Teoman Duralı'nın birçok farklı yönü ve felsefesinin özgün nitelikleri ele alındı. Türkiye'den ve yurtdışından Ankara'ya gelen akademisyenler, Teoman Duralı'nın çalışmalarını kendi perspektiflerinden değerlendirdiler.

Sempozyumda öne çıkan husus ise Teoman Duralı'nın tam bir ahlak abidesi olmasıdır. Teoman Duralı'nın oğlu Dr. Deniz Duralı, babasının üç ayırt edici vasfından bahsetmiştir: Ödev ahlakı, utanma, merak. Yaptığı her işi vazife şuuruyla, ödev ahlakının getirdiği dikkatle yapan Duralı, aynı zamanda bir edep insanıdır. Utanmayı, insan olmanın mütemmim cüzü olarak görmüştür. Ona göre utanma, insanın önemli duygularından biridir. Utanması olmayan insan, her türlü kötülüğü de yapabilecek potansiyelde bir insandır. Ve merak... Felsefenin merakla başladığı herkesin malumudur. İnsan,

hayret eden bir varlıktır. Merak ise hayretin organize edilmiş hâlidir. Merak, varlığın aslına ve esasına dair akli sorular sorma yetisidir. Teoman Duralı, edep insanı olduğu kadar merak insanıdır da. Onu iyi bir mütefekkir yapan da daima volkan gibi çağlayan merakıdır.

Bu yazı, Teoman Duralı Hoca'mızın vefatının birinci seneidevriyesinde yapılan anlamlı sempozyumdan alınan ilhamla, Hoca'mızın hayatına ve düşünce dünyasına dair birtakım belirlemeleri derleme girişimidir. Bu girişim boyunca Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nun hazırladığı *Dur Durak Bilmeden Felsefe-Bilim Söyleşileri* başlıklı, Ş. Teoman Duralı'nın düşüncelerinin derlendiği kitap bize yol gösterecektir.

## HAYAT, COĞRAFYA VE FELSEFE

Teoman Duralı, babasının vazifesi nedeniyle birçok ilde ikamet etmiştir. Zonguldak, Ankara ve İstanbul hayatına rengini veren şehirler olmuştur. Doğduğu ve ilk çocukluk yıllarını geçirdiği Zonguldak onun için doğa, doğayla iç içe yaşam, uçsuz bucaksız denizin çevrelediği masalsi bir şehir demektir. Ama Ankara pek de öyle değildir. Teoman Duralı'nın sevdiği her ne var ise onlar Ankara'da yoktur. Bilhassa deniz! Denzsiz bir yer, onun için pek de yaşamaya değer bir yer değildir. O tam bir doğa aşığıdır. Küçük yaşlarını kenarında geçirdiği deniz, ona doğa aşkını da vermiştir. İşte bu doğa aşkı onu felsefeye yöneltecektir. İlkokuldan liseye kadar pek de başarılı bir talebe olmayan Teoman Duralı'nın hayatı bir tanıdığıнын evlerine atlas getirmesiyle yeni bir dönemece girecektir. Doğaya, coğrafyaya olan aşkı bu atlas sayesinde daha da belirgin bir hâl almaya başlamıştır.



Teoman Duralı, her ne kadar başarılı bir talebe olmasa da meraklı bir çocuktur. Peki, nedir bu merak? Merak, ortada durmayana hamle yapmaktır. Onu öğrenmeye çalışmak... Bu meraktır ki onu felsefeci yapacak, döneminin en büyük bilim adamlarından biri hâline getirecektir.

Teoman Duralı, ilk gençlik yıllarından itibaren tam bir dil aşığıdır. Yabancı dilleri bilmek, öğrenmek onun en büyük aşklarından biridir. Yeni açılan yabancı dil merkezlerinin hazırlanmış olduğu yabancı dil kitapları onu çekmiş, o adeta dil öğrenme kara sevdasına düşmüştür. Lise yıllarında İngilizce öğretmenine Latince öğrenmek istediğini söyleyen Duralı, öğretmenin “Latinceyi ancak Fransız Kilisesi’nin papazından öğrenebilirsin” telkininden hareketle kiliseye gider ve mezkûr papazdan ücreti mukabilinde Latince öğrenir. Dil merakı yüksek düzeyde olan Teoman Duralı, lise yıllarında henüz ne olacağına karar verememiştir. Tam bu esnada karşısına coğrafya öğretmeni çıkar. Hocasına “Hocam benim elim neye yatkın?” sorusunu sorar. Hocası, “Hiçbir şeye.” der ve ekler: “Elin bir şeye yatkın değil ama kafan işliyor.” Teoman Duralı tekrar sorar: “Peki ben bu akılla ne yapabilirim?” Hocası son cümlesini söyler: “Felsefe okuyabilirsin.” Ve böylece Teoman Duralı’nın hayatına felsefe girer. İlkokul dördüncü sınıftayken evlerine giren atlas, hayatının birinci dönüm noktasıyken, lise yıllarında coğrafya öğretmenin “sen felsefe oku” telkini hayatının ikinci dönüm noktası olmuştur. Atlas ve coğrafya öğretmeni... Teoman Duralı’nın ölümüne kadar onu derinden etkileyecek, hayatını değiştirecek şeyler hep coğrafya ve doğa merkezli olacaktır.

Teoman Duralı’nın kendisinde gördüğü en mühim şey meraktır. Türk milletinde gör(e)mediği, eksikliğini derinden yaşadığı şey de işte bu merak duygusudur. Meraktır ki bir milleti felsefeye yatkın hâle getirir, onu düşünce sahasında dünyanın merkez ülkesi hâline getirir. Duralı’nın coğrafyaya, biyolojiye, felsefeye merakı vardır. Tüm bu meraklarının merkezinde de doğa vardır. İnsanın insana ve doğaya karşı tavırları onun başlıca merak konusudur. Buna mukabil hayatta hiç merak duymadığı şeyler de vardır. Bunlar, sırasıyla: hukuk, siyaset ve maliyedir. Günlük siyasetten, parti siyasetinden nefret eder Duralı.

Günlük, gündelik siyaset gereksiz ve fuzuli münakaşalar alanıdır. İnsanı daha hayati ve daha esaslı şeylerden alıkoyar. Çünkü bu tür siyaset, sabahdan akşama gürültü ve patırtı üretir. Bunlar da insanın dikkatini dağıtır. İnsanın kendisini tecrit etmesini engeller. Felsefi düşünce ise tecridi gerektirir. Teemmül için, derinli düşünme için tecrit şarttır. Bu yüzden sürekli gürültü üreten, boş işleri ciddiymiş gibi sunan parti siyasetine *palavraloji* der.

Teoman Duralı, parti siyasetine karşıdır. Fakat felsefenin bir kolu olan, hayatı tanzim eden siyaset felsefesinin de elzem olduğunu belirtir. Çünkü siyaset hayatın nirengi noktasıdır. İnsan olarak siyasetten uzak kalmak mümkün değildir. Felsefenin temeli Duralı’ya göre ahlaktır. Ahlaktan bahsettiğimiz anda din ve siyaset de devreye girer. Zira ahlak inşa etmek, ancak bu ikisiyle mümkündür. Din ve siyaset hakkında düşünmeden bir ahlak teklifinde bulunmak

imkânsızdır. Bu bakımdan Duralı'nın itirazı siyasete değil; iktidar olma merkezli çalışan parti siyasetindedir.

Teoman Duralı'nın en az felsefeciliği ve bilim adamlığı kadar mühim iki hususiyeti vardır ki, hayatının her alanını derinden etkilemiştir. Bunlar, bilhassa ailesinden edindiği sadakat ve vefa duygularıdır. Bu duygular asla yakasını bırakmaz Duralı'nın. Bütün evliliklerinde, bu evlilik ilişki anlamındadır, hep bu duygular temel rol oynar. Üniversiteyle, memleketle, eşiyile, ya da herhangi bir kişi ya da kurumla ilişkisi hep Katolik nikâhı şeklinde olmuştur. Bu bir yüküdür ve bu yükü Teoman Duralı ölene dek hep sırtında taşımıştır.

Teoman Duralı, merak duygusuyla yüklü bir insandır. Bu merak duygusuyla mesleğini seçmiş, bu merakla kıtalar ve coğrafyalar dolaşmış, bu merakla birçok dil öğrenmiş, bu merakla kitaplar ve makaleler yazmıştır. Milletimizin pençesinden kurtulamadığı hastalık da tam da burada baş göstermektedir: merak duygusunun olmaması. Merak olmayınca kuru taklitçilik baş gösteriyor, hep başkasına özenilir ve yine hep başkasının izinden gidiliyor. Moderniteyle birlikte milletin Batı'nın taklitçiliğine soyunması da işte hep bu merak duygusunun olmayışının getirdiği taklitçi zihniyettir.

### AKADEMİ, HAYRET VE SİYASİ DÜZEN

Teoman Duralı, akademisyendir. Ama akademi-yi hiç sevmez. Akademi ortamını sevimsiz bir dünya, akademisyen tipini ise kötü nefesli kişiler olarak tanımlar. Zaten onun aşkı doğadır. Masa başında, kapalı ortamda uzun süre bulunmak onun için zulümdür. Duralı'nın akademiyle arası bozuk olduğu gibi teknolojiyle de arası bozuktur. Teknolojiyi, kişiyi kendisine ve doğaya yabancılaştırıcı bir unsur olarak niteler. Teknolojiyi ve teknolojinin kendisinden neşet ettiği bilim zihniyeti kıyasıya eleştirir. Doğadan koparılan her şeye, bilhassa teknolojiye mesafeli durur.

Teoman Duralı akademik yazılarında kendine has bir terminoloji geliştirir. Müstakil olarak felsefe ya da bilim yerine, “felsefe-bilim” ibaresini kullanır. Bu kullanışın temelinde yatan ise felsefeyle bilimin birbirinden kopmaz, ayrılmaz, parçalanmaz bir yapı olmasıdır. Felsefe olmadan bilim olmayacağı gibi bilim olmadan da

felsefe olmaz. Bunlar zorunlu olarak bağlantı içindedirler. Bu sebeple “felsefe-bilim” ifadesi, bu zorunlu biraradalığın nişanesidir.

Teoman Duralı, Türkçeye hastalık derecesinde bağlıdır. Onu Türkçenin zirve isimlerinden biri yapan da bu kara sevda mesabesindeki bağlıdır. Duralı'nın bütün iddiası Türkçedir. Türkçeye bir hastalık, bir maraz derecesinde bağlıdır. Birçok dili farklı seviyelerde bilse de, ona göre, kendisi sadece Türkçeyi hakkıyla bilmektedir. Türkçeyi bilmek demek, Türk düşüncesini, tarihini, kültürünü derinden bilmeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan Türkçe aşkı, kültürüne ve medeniyetine derinden bağlılığı da beraberinde getirmektedir. “Türkçenin sözleriyle yetiştim. Her ne olduysam onlara borçluyum.” diyen Teoman Duralı, varlığını teşkil eden ana yapının Türkçe olduğunu belirtmektedir.

Duralı'ya göre felsefenin kapısının anahtarı hayrettir. Merak ise hayretten doğar. Mesela bir manzaranın karşısında hayrete kapılma sonucunda onu öğrenmeye çalışırız. Zira hayret, hayranlıktır. Hayranlık duyulan şey de öğrenilmek istenir. Hayret, insanı öğrenmeye teşvik eden şeydir. Şaşkınlık ile hayret farklı şeylerdir. Şaşkınlık bir duygu durumudur. İnsanı öğrenmeye teşvik etmez. Hayret ise duygusal değil, akli bir olaydır. İnsan hayran olduğu şeylerin nedenini ve nasılı öğrenmeye çalışır. Hayretin kendisi de hayran olunacak bir yetidir. Tüm öğrenme sürecinin merkezinde yer alan temel itki odur çünkü. Zira Einstein de “Beni hayran bırakan fezanın sonsuzluğu, sınırsızlığı değil onu kavrayan insan zihnidir.” demektedir.

Teoman Duralı'ya göre merak duyan, hayret eden insanların serpilip gelişebilmesi, ilmi faaliyetlerini yapabilmesi için buna uygun ortamın olması gerekir. Hayret duyan insan, merak duygusu gelişmiş toplumlarda kendini ifade edebilir. Türk milletinin içinden yetkin bilim adamlarının çıkmaması da merak duygusunun olmamasıdır. Mesela Einstein Almanya'da değil de Kongo'da ya da Sibiry'a'da yaşasaydı bu bilimsel faaliyetlerin hiçbirini yapamayacağı gibi deli muamelesi görecekti. Bu örnekte olduğu gibi maalesef Türk milleti, hayret duyan insanlarına doğru düzgün ortam sağlayamamakta, fikir tohumlarının serpileceği toprağa sahip olmamaktadır.

Felsefenin ortaya çıkması için merak duygusuna sahip bir toplum kadar bir siyasi düzen de gerekmektedir. Siyasi düzenin en kâmil hâli ise devlettir. Felsefe, Duralı'ya göre devletli toplumlarda ortaya çıkan bir şeydir. Konar-göçer toplumlarda felsefe olmaz. Hareket hâlindeyken, sistemli bir felsefe mümkün değildir. Bu görüşünü temellendirme için Duralı, İngilizcedeki *understand* fiilini örnek gösterir: İngilizcede "to stand", "durmak" demektir. "Anlamak" da "durmak"tan türetilmiş: to understand olmuştur. Yani bir şeyi anlamak, kavramak için durmak gerekmektedir. Türkçemizde "durup düşünmek" ifadesi de bu örneği doğrular niteliktedir.

### İDEOLOJİLER, DAYANIŞMA VE FİLOZOF

Teoman Duralı, ideolojileştirilmiş dine ve ideolojileştirmiş bilime her daim mesafeli durmuştur. Ona göre dinin ideolojileştirilmesi İslâmcılık şeklinde tezahür etmiştir. İslâmcılık, Müslümanlığa uygun değildir. Çünkü ideoloji insan elinden çıkmaz. Aklileştirme ve insanileştirme çabasının ürünüdür. Hâlbuki akıl kısıtlı ve eksik, Tanrı ise her şeyin üzerindedir. Tanrı, sadece aklımıza değil, duyularımıza ve hissimize de hitap eder. Dini aklileştirme çabası, bozucu bir etki bırakır.

Hakeza, bilimin ideolojileştirilmesi ile de pozitivizm karşımıza çıkmaktadır. Pozitivizm de her şeyi akılla temellendirme iddiasındadır. Bu bakımdan metafiziği reddeder. Bunun da ötesinde duygu cihetini yok sayar. Pozitivizm, nihai noktada insanı mekanikleştirir; duygusuz, ruhsuz, maneviyatsız bir makine gibi tasarlar. İnsanın beşer derekesine indirilmesi, makine gibi tasavvur edilmesi toplum mühendisliğinin de ilk adımıdır. Duralı, ruha ve maneviyata ters, insanın insanlık vasıflarını yok sayan ideolojileştirilmiş dine ve bilime bu yüzden mesafelidir.

Teoman Duralı'nın Müslümanlık anlayışı, toplum adaletini sağlamak üzerine kuruludur. Ona göre Müslümanlığın ilk şartı adaleti temin etmektir. Toplumsal adaletle mugayir olan her şey Müslümanlığın da hilafıdır. Bu bakımdan sermayecilik de İslâm'a ve Müslümanlığa aykırıdır. Çünkü adalet değil, zulüm doğurmaktadır. Bireyci olan sermayecilik sadece birey kazancını önemser. Birey kazancı söz konusu olunca her şeyi paranteze alan sermayecilik, ahlak ve

edebe de ters bir ideolojidir. Kazancın tanrılaştırılması olan bu ideoloji, İslâm'ın karşısında yer almaktadır. İslâm, insanın sermaye sevgisine ve iştihakına sınır koyar. Refah ve zenginlik isteğini kısıtlar. Bu sınır ve kısıtlamaları belirleyen edep ve ahlaktır. İslâm, güzel ahlaktır, edep ve ahlaktır. İslâm, güzel ahlaktır, edep ve ahlaktır. Gösteriş ve şaşaalı yaşam, İslâm'ın vazettiği yaşama biçimine aykırıdır. Sınırsız servet, sınırsız zenginlik isteği İslâm'ın reddettiği bir yaşama biçimidir. İşte bu yüzden İslâm dininin peygamberi "Dünya hayatı mümin için cehennemdir" demektedir. İslâm, bireyin sınırsız zenginliğini teklif etmez. İslâm'ın teklifi toplumsal adalettir. Bu adalet, komşusu aç iken tok yatmamakla kaimdir. Duralı'nın İslâm anlayışı bu bakımdan toplumcu ve dayanışmacıdır. Bireyci, sermayeci bir yaşam pratiğinin karşısına toplumcu ve dayanışmacı bir İslâm anlayışını koymaktadır.

Teoman Duralı felsefeci kalıplarına sığmayan bir filozoftur. Çünkü Türkçemizde felsefeci ayrı, filozof ayrı içeriğe sahiptir. Felsefeci, sadece yorumcudur. Bilgi birikimi yoruma dayalıdır. Bu yorumlarda yenilik ve özgünlük gayesi yoktur. Özgünlük ve yeni bir ufuk açma, filozofça bir tavrın tezahürüdür. Filozof, sıradan bir yorumcu değildir. Özgün bir yapı meydana getiren kişidir. Filozof, hayal gücüne sahip bir dâhidir. Hayal gücü sayesinde yeni kapılar, yeni ufuklar açabilen kişidir. İçinde bulunduğu kültürü hakkıyla bilen, ama onu aşma iradesine de sahip kişidir. Mevleviler, nasıl ki ritüellerini Tanrı'dan alıp toprağa vermek olarak niteliyorsa, filozoflar da toplumlarından aldıklarını yine topluma verirler. Toplumda dağınık olarak bulunan unsurları toplayan, onları mantık çerçevesinde sistemleştiren, analiz eden ve nihayetinde bir senteze ulaşan kişi filozoftur. Bu bakımdan yerelden evrenselliğe yol alan bir yapının müellifine filozof denir. Teoman Duralı, Türkçeye ve Türk düşüncesine vukufiyetiyle kendini kültürünü hakkıyla bilen; felsefe-bilim çalışmalarıyla felsefe meraklılarına yeni ufuklar ve yeni kapılar açabilen bir filozoftur. Filozofun şansı, merak ve hayretle bezeli dehasının tohum gibi açılıp serpilebileceği bir toprakla buluşabilmesidir. Teoman Duralı'nın dehası, içine düşebileceği, açılıp serpilebileceği bir toprak aramaktadır. Bu toprakla buluşunca Türk düşüncesi filizlenecek, kocaman bir çınar olacaktır. Bu ümidi hep içimizde taşıyoruz.

## SORUMLULUK, EDEP VE BİYOLOJİ FELSEFESİ

Teoman Duralı'nın milletimizde gördüğü sorunlardan birinin merak duygusu eksikliği olduğu belirtilmişti. Duralı'ya göre, milletimizin bir diğer hastalığı disiplinsizliktir. Bu disiplinsizlik ailede başlayan, okul hayatında devam eden ve iş hayatında da nihayet bulmayan sürekli bir yaşam tarzıdır. Türkiye'nin hâkim düzeni, disiplinsizliği cezalandıran değil; aksine, onu büyütüp besleyen bir düzendir. Disiplinsizliğin ilacı sorumluluk ve edeptir. Eğitim sistemimiz, disiplinsizliği ve sorumsuzluğu kökünden kazıyacak biçimde şekillendirilmelidir. Sorumsuz bir fiilinden ötürü kendisinden nefret eden bir insanı yetiştirmek, eğitimin temel vazifelerinden biri olmalıdır. Edepten, utançtan ve sorumluluk duygusundan mahrum bir hürriyet fikri, sapkınlığı doğurur. Duralı'ya göre sınırsız bir hürriyet yoktur. Hürriyet, sınırlandırıldığı ölçüde anlamlıdır. Fikir hürriyetinin de yegâne mercii felsefedir. Felsefenin doğabilmesi için de iki şeyin var olması gereklidir Duralı'ya göre: Filozofu talep eden bir toplum ve bu talebi karşılayabilecek bir filozof. Duralı'ya göre Türk milletinin felsefe talebi yoktur. Bu kesindir. Filozofun olup olmadığı da ancak böyle bir toplumsal talebin açığa çıkmasıyla mümkündür. Ancak o zaman filozofun var olup olmadığı belli olabilir. Duralı, Türkiye'de hâkim yapının düşünen insan değil düşünmeyen insan talep ettiğini belirtir. Bu sebeple de bir felsefe geleneğimizin oluşamayacağını üzülerek beyan eder.

Teoman Duralı, akıntıya karşı kürek çeken bir kişilik olduğunu söyler. Yaşadığı dönemde, cari felsefi akıntının kaynağı eski Yunan'dır. Eski Yunan'ı tanırlaştırıp göklere çıkaran bir felsefi anlatı vardır. Bu anlatıya itiraz gayesiyle *Gilgamiş Destanı*'ni çevirmeye karar verir. Bu destan, hayal gücü, anlatım ve olayın yansıtılmasıyla, topyekûn bir harikuladeliği içinde barındırır. Bu bakımdan o, Yunan destanlarından geri kalmaz. Ve bu destanın müellifi yoktur. Toplumun ortak dehası, bu eserin yegâne müellifidir.

Teoman Duralı cansız, mekaniği, teknolojiyi hiç sevmez. Bunlara karşı mesafelidir. Bunların yerine hayvanları, bitkileri, doğayı, tarımı sever. Fiziği, kimyayı değil; biyolojiyi önemser. Mühendisliği değil; tarımı önceler. Teknolojiyi değil; toprağı sever. Canlı olana, canlılığa dair

bu ilgisi onu biyoloji felsefesine yönlendirmiştir. Duralı felsefesinin kaynağı yaşamdır. Ona göre felsefenin de temeli biyolojidir. Yaşamdan beslenmeyen, kaynağını yaşamda bulmayan her görüşü mekanik ve insanın dışında görür. Yaşadığı dönemin bilimsel paradigmasını da yaşamdan, organik olandan kopuk olduğu ve duygudaşlığa müsaade etmediği için eleştirir.

## TEKNOLOJİ MEDENİYETİ

Teoman Duralı, dizginlenemeyen ve hayatı her şekilde kuşatan teknoloji anlayışına mesafeli durulması gerektiğini ögütler. Ona göre teknoloji, 1600'lü yıllarda İngiltere'de doğan merkantilist, eş deyişle, mal mübadelesinin gereği olan düzenin sonucudur. Bu düzenin esası, üst düzeyde kar elde edebilmek için ürünü ucuz mal etmenin yollarını aramaktır. Bu yollar, sermaye sahiplerini ucuz işçi çalıştırmaya, hatta onları köle gibi görmeye götürür. Kölelikle de yetinmeyen bu azgın iştah, bilimi de emellerine uygun olarak kullanır. Bilim, yarar sağlamaz. O, insanın bilgi ihtiyacını karşılar. Fakat bilimi maddi yarara uygun kullanmak, bilim metodlarıyla üretim yapmak teknolojiyi doğurur. Teknolojiyle birlikte gelişen sanayi, kâr marjını en yüksek noktaya taşır. Bununla da yetinmeyen teknolojik zihin, kâr marjının maksimum olarak belirlendiği ürünleri toplumlara satmaya çalışır. Bu ürünler, ihtiyaç olmasa da ihtiyaçmış gibi sunulur. Değişik ikna yöntemleri kurnazca belirlenir. Ve toplumların bu ürünleri ihtiyaç olarak görmesi sağlanır. İşte teknoloji bu azgın iştah sürecinin adıdır. Bilimsel yöntem, bu iştahı beslediği ölçüde mühimdir. Bu düzende bilim, teknolojinin hizmetindedir. Teknoloji ise sermayedarların kâr hırsının emrindedir. Duralı, bu zihnin hâkim olduğu medeniyete "teknoloji medeniyeti" demektedir. Yaşadığımız dünyada tek bir medeniyet vardır ve o da teknoloji medeniyetidir. Bundan kurtulmak, kaçmak mümkün değildir. Buna karşı ne yapılabilir?

Duralı'ya göre teknoloji kaçınılmazdır. Ondan kurtulmak mümkün değildir. Yapılacak şey ise teknolojinin hâkimiyetini zayıflatmaktır. Onun hayatımızın her alanına nüfuz etmesine karşı taktikler geliştirmektir. İşte bu da eğitimle, kimlik ve kişilik bilinciyle mümkündür. Eğitim, haddini bilen nesiller yetiştirmelidir. Haddini bilen insan, doğaya hâkim olamayacağını da

bilir. İhtirastan uzak durur. Dayanışmayı ve imeceyi hâkim hâle getirir. Ancak bu sayede teknolojik düzen zayıflatılabilir. Eğitimin üç temel amacı vardır: İç intizam, vicdan ve ‘adâb-ı muâşeret. Vicdanıyla hareket eden insan iç intizama kavuşur; toplumdan gördüğümüz, öğrendiğimiz intizam sayesinde de âdâb-ı muâşeret sahibi oluruz. Bu özelliklerle donanan insanların oluşturduğu toplum, mevcut teknoloji medeniyetini zayıflatabilir. Çünkü böyle bir toplumda maddi kazanç her şeyin üzerinde değildir. İnsan, doğanın yegâne sahibi değildir. Kendinin, içinde yaşadığı toplumun ve doğanın bilincinde olan insanlar, zulüm düzeninin içinde yer alamazlar. Duralı’nın teknolojinin hâkimiyetine karşıt olarak sunduğu “had bilme” ve “vicdan”, tamamen dini kavramlardır. İnsanın Tanrı’nın denetiminde olduğunu kabul eden kavramlardır. Duralı’nın teknolojiye dair bu görüşleri, Martin Heidegger’in teknolojik dünyaya karşı söylediği “Bizi yalnızca bir Tanrı kurtarabilir.” fikriyle paralellik arz etmektedir.

Teknoloji medeniyetini ehilleştirmek mümkün müdür? Teoman Duralı bu soruya evet cevabını verir. Teknoloji problemi, çözümsüz bir problem değildir. Ahlakın emrinde olan bir teknoloji, insanlığı ve dünyayı derinden etkileyen problemlerin çözümü için kullanılabilir. Hava sorunumuza, temiz su sorunumuza çözüm sunacak bir teknoloji geliştirebiliriz. Kazanç hırslının değil, ödev ahlakının hâkim olduğu bir toplum, teknolojinin azgın yapısını ehilleştirebilir ve onu insanlığın hizmetine sunabilir.

### **KİMLİK YOKSUNU ÜNİVERSİTE**

Teoman Duralı’ya göre toplum ve üniversite birbiriyle kopmaz bir şekilde bağlıdır. Yükselen toplumun üniversitesi kaliteli, çalkantı içindeki bir toplumun üniversitesi de kendisi gibi çalkantılı olacaktır. Toplumlara yön veren o toplumun kurumlarıdır. Kurumların en üstünde yer alan da üniversitedir. Üniversite, yüksek medeniyetlerin öncü kurumudur. Platon’un Akademi’si, Aritoteles’in Lykeion’u bu duruma en güzel örneklerdendir. Üniversite, teorik çalışmaların yapıldığı yerdir. Üniversitelerin ağırlık merkezi teorik bilimlerdir. Teknik konular, pratik konular hep üniversitenin dışındadır. Üniversitenin temel özelliği konuları teorik

olarak ele almasıdır. Yani bilimi saf olarak ortaya koymasıdır. Bilimi saf olarak ortaya koymak, bilmek için bilmek demektir. Bilmek için bilmek, bilgi merakını giderecek yolların araştırılıp keşfedilmesidir. Üniversiteler, bilgi için bilginin ortaya konulduğu yerlerdir.

Teoman Duralı’ya göre Türk üniversiteleri kimlikten ve kişilikten yoksundur. Çünkü üniversiteler henüz “Ben neyim, kimim, nereden geliyorum?” sorularını sormaktan acizdir. Kendi kişiliği olmayan insanlar başkasını taklit ederler. Kişiliği olmayan üniversiteler de başka kültürlerin taklitçiliğinden öteye gidemezler. Kendi tarihine, kültürüne, medeniyetine yabancı; kısaca kimliğine yabancı bir nitelikte olan üniversitelerin felaketi, toplumsal felaketleri de doğurmaktadır. Üniversiteler, tek doğru olarak Avrupa medeniyetini görmekte, Avrupa’yı taklit edebildiği ölçüde de kendini başarılı saymaktadır. İşte bu felakettir! Bu felaketten kurtuluş, kimlik ve kişilik sahibi olmakla mümkündür. Kendi felsefesini merkeze alan, bu teorik bakışla bilimsel bilgileri işleyen sistem, üniversitelemimize hâkim olmalıdır. Aksi takdirde kendimiz olarak var olabilmemiz mümkün değildir.

Teoman Duralı’ya göre insan, salt biyolojik bir canlı değildir. İnsanı biyolojik bir canlıdan ayıran kimliği ve kişiliğidir. Buna benzer olarak birey ve kişi ayrımı yapmak da mümkündür. Birey, alelade insandır. Birbirlerinden farkı olmayan, Nietzsche’nin “sürü insanı” dediği türden bir canlıdır. Kişi ise bütün öteki bireylerden ayrı vasıflara ve hususiyetlere sahip insandır. Sürü insanından ayrıdır. Biyolojik canlıdan insan olmaya, birey olmaktan kişi olmaya geçiş ciddi çabalar gerektirir. Bu çabanın oluşturabileceği en üst düzey yapı üniversitelerdir. Toplumlara kişiliklerini veren, onların kimliğini oluşturan üniversitelerdir. Bugün milletimizin ayırıcı vasıflarından bahsedilmiyorsa, milletimiz kimlik ve kişilik problemleri yaşıyorsa bunların nedeni de üniversitelerdir. Bu bakımdan üniversiteler, kendi toplumlarının aynasıdır.

Hem örnek kişiliği hem de ilmî karakteriyle hepimize yeni ufuklar açan Hoca’mızı rahmet ve minnetle anıyoruz.